

Οι πραγματώσεις της φωνολογικής μονάδας /l/ της Πατρινής διαλέκτου

Δημήτρης Παπαζαχαρίου
Πανεπιστήμιο Πατρών

Abstract

In the present paper I will present the different realizations of the phonological lateral unit /l/ that appears in the regional variety of Patras. In addition, I aim to determine the linguistic role of the different realizations of the variable. In particular, in the first part of the paper I point to the existence of **two** regional realizations of the lateral /l/, instead of one (i.e. the stereotypical regional variant palatal [ɭ]). The distinction between the two regional variants has been verified by instrumental phonetic techniques, i.e. spectrograms, spectra and definition of the formants of the variants. In the second part of the paper I will investigate the linguistic role of the different realizations of the lateral /l/, and reach the conclusion that there is no linguistic reason (due, for example, to phonetic environment or phonological structure) determining the appearance of /l/'s realizations. Consequently, the three realizations constitute free variants.

Λέξεις – κλειδιά: Διαλεκτολογία, ακουστική φωνητική, συχνότητες συντονισμού, φασματογράφημα, πλευρικός ήχος, ουρανικός πλευρικός.

0. Εισαγωγή

Ένα από τα πιο στερεοτυπικά χαρακτηριστικά της Πατρινής διαλέκτου, το οποίο πιστεύω ότι αναγνωρίζει πια όλη η Ελλάδα (ειδικά ύστερα από τη συμβολή των Αμάν στην κωμική παρουσίαση Πατρινών χαρακτήρων) είναι ο ήχος που αναγνωρίζεται ως ουρανική πραγμάτωση του πλευρικού /l¹, και μπορεί να εμφανιστεί μόνο όταν ακολουθεί το μπροστινό υψηλό φωνήεν /i/ (π.χ. [ˈlimni]).

Μετά όμως από παρατεταμένη διαμονή στην Πάτρα, κατέληξα στο συμπέρασμα ότι εκτός από την στάνταρ φατνιακή πραγμάτωση [l], οι Πατρινοί

χρησιμοποιούν όχι μία αλλά δύο διαφορετικές διαλεκτικές πραγματώσεις της πλευρικής φωνολογικής μονάδας /l/, κάτι που επιβεβαιώθηκε πολλές φορές και από σχόλια φυσικών ομιλητών και ομιλητριών της Πατρικής διαλέκτου.

Πρώτος στόχος του παρόντος άρθρου είναι η επιβεβαίωση της ύπαρξης δύο διαφορετικών διαλεκτικών πραγματώσεων της πλευρικής φωνολογικής μονάδας στην ομιλία των Πατρικών, πέραν της στάνταρ φατνιακής πραγμάτωσης της, χρησιμοποιώντας εργαλεία της ακουστικής φωνητικής. Δεύτερος στόχος του άρθρου είναι η διερεύνηση του γλωσσικού ρόλου των τριών πραγματώσεων της πλευρικής φωνολογικής μονάδας (δηλαδή της φατνιακής στάνταρ πραγμάτωσης και των δύο διαλεκτικών πραγματώσεων), δηλαδή αν οι διαφορετικές πραγματώσεις βρίσκονται σε σχέση συμπληρωματικής κατανομής, ή αν αποτελούν ελεύθερες ποικιλίες της /l/.

1. Μεθοδολογία συλλογής υλικού

Τα θεωρητικά πλαίσια στα οποία εντάσσεται η παρούσα μελέτη είναι η Διαλεκτολογία και η μελέτη των Γλωσσικών Ποικιλιών (Variation Studies). Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω μοντέλα, τα βέλτιστα δεδομένα στα οποία προσβλέπει η συλλογή γλωσσικού υλικού είναι οι φιλικές και καθημερινές συνομιλίες, επειδή σ' αυτή την επικοινωνιακή περίσταση παρουσιάζεται εναργέστερα η γλωσσική ποικιλία των ομιλητών.

Δυστυχώς, η όλη διαδικασία ηχογράφησης, και πιο συγκεκριμένα, α) η ύπαρξη μικροφώνου – κασετοφώνου, και β) ο ρόλος του δημοσιογράφου που συνήθως υποσυνείδητα υιοθετεί ο ερευνητής, τοποθετεί τους πληροφορητές / πληροφορήτριες σε μειονεκτική θέση, με αποτέλεσμα να αλλάζει η επικοινωνιακή περίσταση και να μη μπορεί πια να θεωρηθεί φιλική και καθημερινή συνομιλία. Κατά συνέπεια, οι ηχογραφημένες συνομιλίες, επειδή ακριβώς δεν είναι φιλικές και καθημερινές, όχι μόνο δεν εμφανίζουν με ενάργεια την γλωσσική ποικιλία των ομιλητών, αλλά λειτουργούν ανασταλτικά ως προς την εμφάνισή της (αυτό που ο Labov (1972) ονόμασε ως «παράδοξο του ερευνητή»). Συνηθισμένες πρακτικές αντιμετώπισης του «παραδόξου του ερευνητή» είναι α) να γίνονται οι ηχογραφήσεις σε τόπους οικείου ως προς τους πληροφορητές, και β) να τοποθετούνται τα

μηχανήματα (μικρόφωνα και κασετόφωνα) σε μη εμφανές σημείο κατά τη διάρκεια της ηχογράφησης.

Οι παραπάνω συνθήκες ηχογράφησης με στόχο την αποφυγή του «παράδοξου του ερευνητή», τις περισσότερες φορές δεν πληρούν τις ποιοτικές προϋποθέσεις ηχογράφησης ομιλίας με στόχο την ακουστική φωνητική περιγραφή και μελέτη. Από την άλλη, οι απόλυτα ελεγχόμενες συνθήκες ηχογράφησης σε ένα εργαστήριο φωνητικής υπογραμμίζουν τη μη φυσικότητα της συγκεκριμένης επικοινωνιακής κατάστασης, ενεργοποιούν στο μυαλό των πληροφορητών και πληροφορητριών το νοητικό σχήμα της συνέντευξης ακυρώνοντας την οποιαδήποτε ελπίδα για ηχογράφηση φιλικής και φυσικής συνομιλίας και μεγιστοποιούν τα αρνητικά αποτελέσματα του «παράδοξου του ερευνητή».

Μια και ο στόχος μας ήταν η ηχογράφηση καθημερινών και φιλικών συνομιλιών, ακολουθήθηκαν εθνογραφικοί μέθοδοι συλλογής υλικού, με στόχο την αποφυγή ενεργοποίησης του «παραδόξου του ερευνητή» εξαιτίας της συμπεριφοράς των ερευνητών. Στις παραπάνω συνθήκες προσπαθήσαμε τουλάχιστον να πετύχουμε όσο το δυνατό καλύτερη ποιότητα ηχογράφησης, με απώτερο στόχο, την ακουστική φωνητική περιγραφή του ηχογραφημένου υλικού. Γι' αυτό το λόγο χρησιμοποιήθηκε ψηφιακό κασετόφωνο με το ενδεδειγμένο από τον κατασκευαστή του πολύ καλής ποιότητας επιτραπέζιο μικρόφωνο, το οποίο τοποθετήθηκε μπροστά στους ομιλητές / ομιλήτριες. Οι ηχογραφήσεις έγιναν σε εσωτερικούς χώρους (δηλαδή σε δωμάτια σπιτιών), σε καταστάσεις ησυχίας. Τέλος οι ηχογραφημένες συνομιλίες ψηφιοποιήθηκαν με συχνότητα δειγματοληψίας 44,1 KHz.. Στην παρούσα έρευνα, τα δεδομένα που μελετήθηκαν προέρχονται από ομιλήτριες νεαρής ηλικίας (22 χρονών), προφανώς Πατρικής καταγωγής, οι οποίες μέχρι σήμερα έχουν ως μόνιμο τόπο διαμονής την Πάτρα.

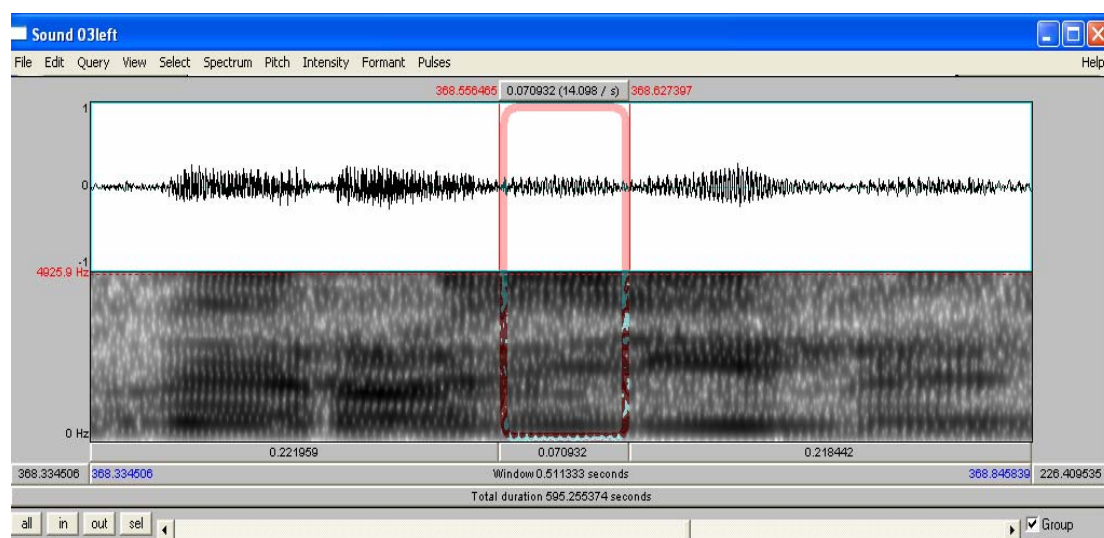
Ο επόμενος στόχος της έρευνας είναι ο έλεγχος των μέχρι τώρα αποτελεσμάτων με συνομιλίες που θα ηχογραφηθούν στο εργαστήριο του τμήματος Φιλολογίας του πανεπιστημίου Πατρών, κατά τη διάρκεια Map Task Tests. Μ' αυτή τη μέθοδο θα εξασφαλίσουμε τις ποιοτικές προϋποθέσεις ηχογράφησης ομιλίας που θέτει η ακουστική φωνητική, και ελπίζουμε ότι δε θα ενεργοποιηθεί το νοητικό σχήμα της συνέντευξης, επειδή ο ρόλος των πληροφορητών και πληροφορητριών στη

συγκεκριμένη επικοινωνιακή περίσταση θα είναι εντελώς διαφορετικός από το ρόλο του συνεντευξιαζόμενου.

2. Φωνητική περιγραφή των διαφορών πραγματώσεων της μεταβλητής (l)

2.1. Φατνιακή –σάνταρ- πραγματάωση [l]

Κατ' αρχάς, πέρα από τις διαλεκτικές πραγματώσεις της πλευρικής φωνολογικής μονάδας, όταν ακολουθεί το μπροστινό υψηλό φωνήεν /i/ είναι δυνατόν η πλευρική φωνολογική μονάδα να πραγματώνεται με την άκρη της γλώσσας στα φατνία, όπως συμβαίνει όταν ακολουθούν και τα υπόλοιπα 4 φωνήεντα.

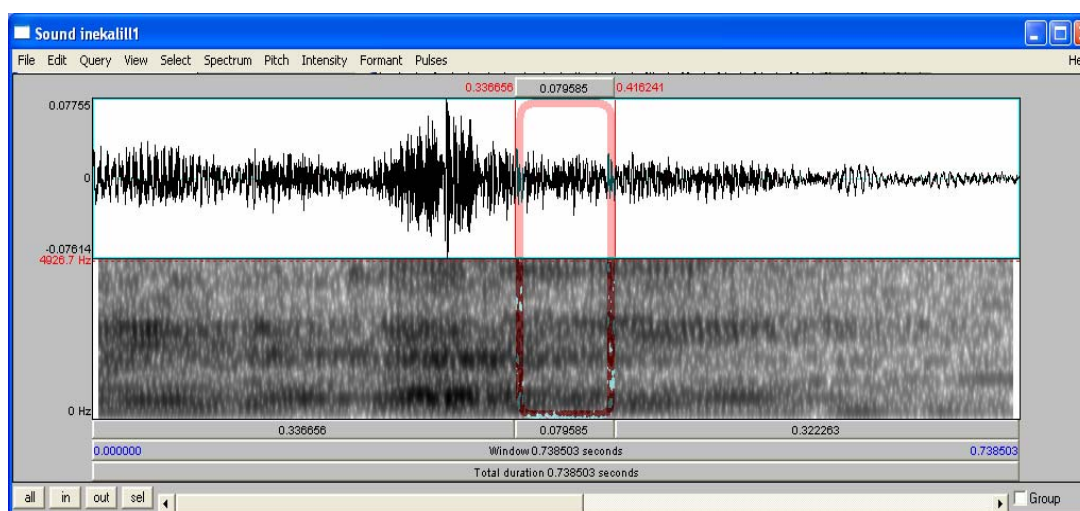
Εικόνα1. Κυματομορφή και φασματογράφημα της λέξης [νεροΰλινο]. Το επιλεγμένο παραλληλόγραμμο στο κέντρο της εικόνας δείχνει την κυματομορφή και το φασματογράφημα της φατνιακής σάνταρ πραγματώσης [l]

Στο παραπάνω φασματογράφημα βλέπουμε τις συχνότητες συντονισμού ενός τυπικού φατνιακού πλευρικού [l] πριν από μπροστινό υψηλό φωνήεν [i], το οποίο παράγεται με την άκρη της γλώσσας (tongue tip) να ακουμπά στα φατνία, χωρίς εκτεταμένη πλευρική επαφή της γλώσσας. Κατά ένα μεγάλο μέρος της διάρκειας του πλευρικού οι συχνότητες συντονισμού είναι ανεπηρέαστες από το φωνήεν που ακολουθεί (με πρώτη συχνότητα συντονισμού με μέση τιμή: 460 Hz (Τυπική Απόκλιση: 59,15164), δεύτερη συχνότητα συντονισμού με μέση τιμή: 1430 Hz (Τυπική Απόκλιση: 87,08234), και με τρίτη συχνότητα συντονισμού με μέση τιμή: 2650 Hz (Τυπική Απόκλιση: 106,14456).

Η μέση τιμή της δεύτερης συχνότητας συντονισμού (F2), η οποία συνήθως δηλώνει και τον τόπο άρθρωσης του ήχου, είναι αντίστοιχη με τη δεύτερη συχνότητα συντονισμού φατνιακών πραγματώσεων που παρήχθησαν με την άκρη της γλώσσας από ομιλήτριες της γλώσσας Alyawarra, όπου η F2 ήταν 1425 Hz (Bladon 1979).

2.2. Ακρο-Μεταφατνιακή (Apical Post-Alveolar) διαλεκτική πραγμάτωση [ɰ]

Η πρώτη από τις δύο διαλεκτικές πραγματώσεις της πλευρικής φωνολογικής μονάδας πραγματώνεται, κατά την άποψή μου, με την άκρη της γλώσσας να ακουμπά στην περιοχή πίσω από τα φατνία, χωρίς εκτεταμένη πλευρική επαφή². Στην εικόνα που ακολουθεί βλέπουμε το φασματογράφημα της ακρο-μεταφατνιακής πραγμάτωσης, στο οποίο διακρίνονται και οι συχνότητες συντονισμού.

Εικόνα 3. Κυματομορφή και φασματογράφημα της φράσης [inekeɰli]. Το επιλεγμένο παραλληλόγραμμα στο κέντρο της εικόνας δείχνει την κυματομορφή και το φασματογράφημα της ακρο-μεταφατνιακής πραγμάτωσης [ɰ]

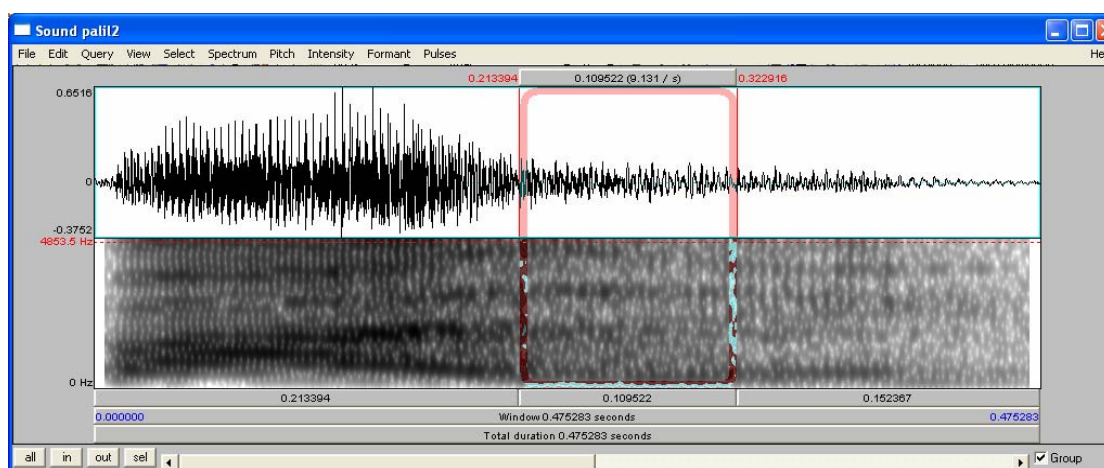
Η πρώτη συχνότητα συντονισμού της ακρο-μεταφατνιακής πλευρικής πραγμάτωσης έχει μέση τιμή: 501,5 Hz (Τυπική Απόκλιση: 40,70749), η δεύτερη συχνότητα συντονισμού έχει μέση τιμή: 1855,8 Hz (Τυπική Απόκλιση: 122,45884), και η τρίτη συχνότητα συντονισμού έχει μέση τιμή: 2691,5 Hz (Τυπική Απόκλιση: 244,35036).

Η μέση τιμή της δεύτερης συχνότητας συντονισμού (F2 = 1855), η οποία συνήθως δηλώνει και τον τόπο άρθρωσης του ήχου, είναι αντίστοιχη με τη δεύτερη

συχνότητα συντονισμού ακρο-μεταφωτιακών πραγματώσεων που παρήχθησαν από ομιλήτριες της γλώσσας Alyawarra, όπου η F2 ήταν 1800 Hz (Bladon ό.π.).

2.3. Κορωνιδο-Φατνοουρανική (Laminal Post-Alveolar) διαλεκτική πραγμάτωση [l]

Η δεύτερη διαλεκτική ποικιλία της πλευρικής φωνολογικής μονάδας πραγματώνεται, κατά την άποψή μου, με την κορωνίδα της γλώσσας (tongue blade) να ακουμπά ανάμεσα στα φατνία και τον ουρανίσκο, με εκτεταμένη επαφή της γλώσσας στις δύο πλευρές του ουρανίσκου, και ίσως ταυτόχρονη ύψωση της ράχης της γλώσσας (tongue dorsum). Στην εικόνα που ακολουθεί βλέπουμε το φασματογράφημα της κορωνιδο-φατνοουρανικής πραγμάτωσης, στο οποίο διακρίνονται και οι συχνότητες συντονισμού.

Εικόνα 4. Κυματομορφή και φασματογράφημα της λέξης [heli]. Στο κεντρικό παραλληλόγραμμα διακρίνονται οι συχνότητες συντονισμού της ποικιλίας.

Η πρώτη συχνότητα συντονισμού της κορωνιδο-φατνοουρανικής πλευρικής πραγμάτωσης έχει μέση τιμή: 521,4 Hz (Τυπική Απόκλιση: 56,26989), η δεύτερη συχνότητα συντονισμού έχει μέση τιμή: 1892 Hz (Τυπική Απόκλιση: 63,00794), και η τρίτη συχνότητα συντονισμού έχει μέση τιμή: 3025,8 Hz (Τυπική Απόκλιση: 77,32529).

Στη ακουστική φωνητική ανάλυση των πλευρικών ήχων της γλώσσας Alyawarra (Bladon, ό.π.), η δεύτερη συχνότητα συντονισμού της κορωνιδο-φατνοουρανικής πλευρικής πραγμάτωσης των ομιλητριών (F2 = 2.250 Hz) είναι αρκετά διαφορετική από τη δεύτερη συχνότητα συντονισμού των ομιλητριών της

Πατρινής Διαλέκτου ($F_2 = 1892$ Hz). Μια πιθανή εξήγηση αυτής της διαφοράς είναι η πιθανή συμμετοχή της ράχης της γλώσσας στην παραγωγή της κορωνιδοφατνοουρανικής πλευρικής πραγμάτωσης. Αναλυτικότερα, ο Bladon (ό.π.) διευκρινίζει ότι στην παραγωγή των πλευρικών πραγμάτων που μελετάει, δε συμμετέχει η ράχη της γλώσσας. Αντίθετα, η δική μου η υποψία είναι ότι στην παραγωγή της συγκεκριμένης πραγμάτωσης στην Πατρινή διάλεκτο, η ράχη της γλώσσας υψώνεται, με αποτέλεσμα να μεταβάλει την στοματική κοιλότητα στην οποία δημιουργούνται οι συχνότητες συντονισμού, και με αυτό τον τρόπο να τροποποιείται η δεύτερη συχνότητα συντονισμού. Ελπίζω ότι στο άμεσο μέλλον θα πραγματοποιηθεί μία ηλεκτροπαλατογραφική μελέτη των πλευρικών πραγμάτων της Πατρινής διαλέκτου, η οποία θα παρουσιάσει με ακρίβεια τα μέρη των κινητών και ακίνητων αρθρωτών που δημιουργούν την παρούσα διαλεκτική πραγμάτωση.

3. Στατιστική ανάλυση των μετρήσεων της ακουστικής ανάλυσης – Συζήτηση.

Στατιστική ανάλυση (ANOVA τεστ, σε συνδυασμό με Scheffe τεστ) έδειξε κατ' αρχάς ότι τόσο η ακρο-μεταφατνιακή πραγμάτωση, όσο και η κορωνιδοφατνοουρανική, διαφοροποιούνται με στατιστική σημαντικότητα από τη στάνταρ φατνιακή πραγμάτωση.

Αναλυτικότερα, τα δύο παραπάνω τεστ έδειξαν στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στις δεύτερες και τρίτες συχνότητες συντονισμού της κορωνιδο-φατνοουρανικής και της φατνιακής –στάνταρ- πλευρικής πραγμάτωσης (Διαφορά Μέσων Τιμών: 397,000 , Τυπικό Σφάλμα: 65,2717 , Σημαντικότητα: **0,000** για την δεύτερη συχνότητα συντονισμού, και Διαφορά Μέσων Τιμών: 595,800 , Τυπικό Σφάλμα: 115,5831 , Σημαντικότητα: **0,001** για την τρίτη συχνότητα συντονισμού).

Επίσης, η ακρο-μεταφατνιακή πραγμάτωση της πλευρικής φωνολογικής μονάδας διαφοροποιείται με στατιστική σημαντικότητα (ANOVA τεστ, σε συνδυασμό με Scheffe τεστ: Διαφορά Μέσων Τιμών: 360,833 , Τυπικό Σφάλμα: 62,807 , Σημαντικότητα: **0,000**) από τη φατνιακή στάνταρ πραγμάτωση ως προς τη δεύτερη συχνότητα συντονισμού.

Τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης που έχουν περισσότερο ενδιαφέρον είναι εκείνα που διερευνούν και επιβεβαιώνουν στατιστικά τη διαφορά ανάμεσα στις δύο διαλεκτικές πραγματώσεις της πλευρικής φωνολογικής μονάδας. Το ANOVA τεστ σε συνδυασμό με Scheffe τεστ έδειξαν στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στην τρίτη συχνότητα συντονισμού των δύο διαλεκτικών πραγματώσεων (Διαφορά Μέσων Τιμών: 334,300 , Τυπικό Σφάλμα: 104,3335 , Σημαντικότητα: **0,025**).

Είναι ενδιαφέρον ότι οι δύο διαλεκτικές πραγματώσεις του /l/ δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς τη δεύτερη συχνότητα συντονισμού, δηλαδή τη συχνότητα συντονισμού που συνήθως υποδηλώνει τον τόπο άρθρωσης των πλευρικών πραγματώσεων. Και μόνο το γεγονός ότι η πρώτη διαλεκτική πλευρική πραγμάτωση αρθρώνεται με την άκρη της γλώσσας, ενώ η δεύτερη διαλεκτική πραγμάτωση με την κορωνίδα, όπως τουλάχιστον ισχυρίζομαι, είναι αρκετό για να διαφοροποιηθεί η δεύτερη συχνότητα συντονισμού (Fant 1960, Bladon ό.π.). Παρ' όλα αυτά, οι πλευρικοί θεωρούνται από τους πιο πολύπλοκους ήχους, καθώς καθοριστικό παράγοντα δεν παίζει μόνο το σημείο της γλώσσας που ακουμπά στο επάνω μέρος του στόματος (δηλ. ο πρωτεύων συνδυασμός αρθρωτών), αλλά και ο πιθανός συνδυασμός της ράχης και του πίσω μέρους της γλώσσας που μπορεί να λειτουργήσει ως δευτερεύων συνδυασμός (Ladefoged & Maddieson 1996). Με άλλα λόγια, οι παραπλήσιες τιμές της δεύτερης συχνότητας συντονισμού ανάμεσα στην ακρο-μεταφατνιακή πλευρική και στην κορωνιδο-φατνοουρανική πλευρική πραγμάτωση, μπορεί να είναι ένα τυχαίο γεγονός, απόρροια συνδυασμού διαφορετικών αρθρωτών στις δύο πραγματώσεις, όπως ήδη ανέφερα στο 2.3. Όπως προανέφερα, μόνο μία ηλεκτροπαλατογραφική μελέτη θα προσδιορίσει με ακρίβεια ποιος είναι ο πρωτεύων συνδυασμός αρθρωτών για την παραγωγή των διαλεκτικών πλευρικών πραγματώσεων στην Πατρινή διάλεκτο.

Αντίθετα, η στατιστική ανάλυση έδειξε ότι η διαφορά των τρίτων συχνοτήτων συντονισμού ανάμεσα στις δύο διαλεκτικές πραγματώσεις είναι στατιστικά σημαντική, ανάγοντας τις διαφορές της πλευρικής επαφής της γλώσσας με τον ουρανίσκο ως καθοριστικές για τη διάκριση ανάμεσα στις δύο διαλεκτικές πραγματώσεις (σε αντίστοιχα συμπεράσματα ως προς τη σημαντικότητα της

πλευρικής επαφής της γλώσσας στις άκρες του ουρανίσκου για τη διάκριση των πλευρικών, κατέληξε και η Dart 1998). Δεν είναι τυχαίο ότι τόσο η φατνιακή στάνταρ, όσο και η ακρο-μεταφατνιακή πραγμάτωση, στις οποίες οι πλευρές της γλώσσας δεν παρουσιάζουν εκτεταμένη επαφή με τον ουρανίσκο, δεν διαφοροποιούνται στατιστικά στην τρίτη συχνότητα συντονισμού (2.650 Hz και 2.691 Hz οι τιμές της τρίτης συχνότητας συντονισμού για τη φατνιακή και την ακρο-μεταφατνιακή πραγμάτωση αντίστοιχα).

Μέχρι τώρα, τόσο οι δεύτερες συχνότητες συντονισμού των διαλεκτικών πλευρικών πραγματώσεων, όσο και οι όροι που χρησιμοποίησα για να περιγράψω ποιοι αρθρωτές παράγουν τις διαλεκτικές πλευρικές πραγματώσεις της Πατρινής διαλέκτου περιγράφουν ήχους που πραγματώνονται είτε από την άκρη, είτε από την κορωνίδα της γλώσσας, στην περιοχή πίσω από τα φατνία. Καμία από τις δύο πλευρικές πραγματώσεις που περιέγραψα δεν την χαρακτήρισα ουρανική, μολονότι στην εισαγωγή του παρόντος άρθρου περιέγραψα τη στερεοτυπική διαλεκτική πραγμάτωση του πλευρικού /l/ στην Πατρινή διάλεκτο ως αναγνωριζόμενη ως ουρανική [Λ].

Η Νικολαΐδου (2003) στην αρχή του άρθρου της αναφέρει πολλά άρθρα τα οποία δείχνουν ότι ήχοι που χαρακτηριζόταν ως ουρανικοί (όπως οι [Λ], [ɲ], [ç], [ʒ], [j], [ʝ]) σε διάφορες γλώσσες (όπως στα Καταλανικά, Ιταλικά, Τσέχικα, Σλοβάκικα και Ουγγρικά), αποδείχθηκε, μετά τη χρήση ηλεκτροπαλατογραφημάτων, γλωσσογραφημάτων και ακτίνων X, ότι στην ουσία ήταν φατνιακοί ή φατνο-ουρανικοί.

Ως προς τα Ελληνικά, ο πλευρικός ήχος της Κοινής Νέας Ελληνικής ο οποίος εμφανίζεται στην αρχή της λέξης «λιοντάρι», χαρακτηριζόταν είτε ουρανικός, είτε ουρανικοποιημένος (Arvaniti 1999, Joseph & Philippaki-Warburton 1987, Mackridge 1985, Φιλιππάκη-Warburton 1992). Οι ηλεκτροπαλατογραφικές μελέτες όμως της Νικολαΐδου (Nicolaidis 2001, και Νικολαΐδου 2003) έδειξαν ότι στην Κοινή Νέα Ελληνική η πλευρική πραγμάτωση που αναγνωρίζουμε και χαρακτηρίζουμε ως ουρανική ή ουρανικοποιημένη, παράγεται κατά κύριο λόγο στα φατνία, και ανάλογα με το φωνήεν που ακολουθεί, μπορεί να πραγματωθεί και στην περιοχή πίσω από τα φατνία, με ταυτόχρονη πλευρική επαφή της γλώσσας με τον ουρανίσκο.

Τα αποτελέσματα της ακουστικής ανάλυσης των διαλεκτικών πλευρικών πραγματώσεων της Πατρικής διαλέκτου έδειξαν ότι καμία από τις δύο διαλεκτικές πραγματώσεις δε θα μπορούσε να θεωρηθεί ουρανική. Και οι δύο παράγονται πίσω από τα φατνία, η μία με την άκρη της γλώσσας και η άλλη με την κορωνίδα της γλώσσας. Μάλιστα στη δεύτερη πραγμάτωση υπάρχει εκτεταμένη επαφή της γλώσσας στις δύο πλευρές του ουρανίσκου, και ίσως ταυτόχρονη ύψωση της ράχης της γλώσσας. Τα αποτελέσματα μας λοιπόν, κατ' αρχάς συνάδουν με τα αποτελέσματα της Νικολαΐδου (ό.π.) για την μη ύπαρξη ουρανικών πλευρικών πραγματώσεων.

4. Προσδιορισμός του γλωσσικού ρόλου των τριών πλευρικών πραγματώσεων

Το επόμενο βήμα της έρευνάς μας, τόσο στο πλαίσιο της Φωνολογίας, όσο και στο πλαίσιο της μελέτης των Γλωσσικών Ποικιλιών (Variation Studies) είναι η εξακρίβωση του γλωσσικού ρόλου των διαφορετικών πλευρικών πραγματώσεων που εμφανίζονται στην Πατρική διάλεκτο. Γι' αυτό το λόγο διερευνήσαμε αν κάθε μια από τις διαφορετικές πραγματώσεις εμφανίζεται σε συγκεκριμένα γλωσσικά περιβάλλοντα, οπότε βρίσκονται σε σχέση συμπληρωματικής κατανομής, ή αν και οι τρεις πλευρικές πραγματώσεις εμφανίζονται στα ίδια γλωσσικά περιβάλλοντα, οπότε είναι ελεύθερες ποικιλίες της ίδιας φωνολογικής μονάδας.

Όπως είπαμε και στην εισαγωγή του άρθρου, οι διαλεκτικές πραγματώσεις της πλευρικής φωνολογικής μονάδας εμφανίζονται σε ένα πολύ συγκεκριμένο περιβάλλον, μόνο όταν ακολουθεί το μπροστινό και υψηλό φωνήεν /i/. Όπως ήδη δείξαμε στο 2.1, στο ίδιο περιβάλλον μπορεί να εμφανιστεί και η φατνιακή στάνταρ πραγμάτωση. Παρ' όλα αυτά, στα Νέα ελληνικά είναι συχνό το φαινόμενο εξασθένωσης ή ακόμα και κώφωσης του τελευταίου άτονου /i/ της λέξης, ειδικά στο τέλος καταφατικής επιτονικής φράσης. Η έρευνα έδειξε ότι και οι τρεις πραγματώσεις μπορούσαν να εμφανιστούν τόσο πριν από ισχυρό /i/, όσο και πριν από εξασθενωμένο.

Περαιτέρω ελέγξαμε αν υπάρχει κατηγορική σχέση ανάμεσα στο περιβάλλον που προηγείται της φωνολογικής μονάδας και κάθε μίας από τις τρεις πραγματώσεις. Διαπιστώσαμε ότι και οι τρεις πραγματώσεις εμφανίζονται όταν προηγούνται τόσο τα

πέντε φωνήεντα (όπως π.χ. /'rali/, /'telio/, /miti'lini/, /po'li/, /'buli/, όσο και ± ηχηρά και ± εξακολουθητικά σύμφωνα (όπως π.χ. /ɣli'ka//, /kato'fli/ και /'plirose/))

Επίσης ελέγχθηκε αν κάποια από τις τρεις πραγματώσεις σχετίζεται αποκλειστικά με άλλα υπερτεμαχιακά και προσωδιακά χαρακτηριστικά ή προσωδιακές δομές, όπως α) η διάρκεια του πλευρικού ήχου (η οποία κυμαινόταν από 30 msec ως 110 msec.), β) ο ρυθμός της ομιλίας, ο οποίος μπορούσε να είναι από αργός (220 msec μέσος χρόνος συλλαβής) έως γρήγορος (70 msec μέσος χρόνος συλλαβής), γ) ο τόνος (αν η πλευρική πραγμάτωση εμφανιζόταν σε τονισμένη ή σε άτονη συλλαβή), δ) το μέτρο, δηλαδή η θέση της πλευρικής πραγμάτωσης ως προς την τονισμένη συλλαβή (αν δηλαδή η πλευρική πραγμάτωση ανήκει στην τονισμένη συλλαβή, αν προηγείται ή αν έπεται της τονισμένης συλλαβής). Τέλος, ελέγχθηκε ο πιθανός κατηγορικός συσχετισμός ανάμεσα με κάποια πλευρική πραγμάτωση και σε διάφορες προσωδιακές δομές, όπως i) η φωνολογική λέξη (αν δηλαδή η πλευρική πραγμάτωση εμφανίζεται στην αρχική συλλαβή, μέση, ή τελική συλλαβή φωνολογικής λέξης), ii) η εστίαση –ακολουθώντας τον προβληματισμό της Fougeron 2001- (σε εστιασμένες λέξεις και σε λέξεις που δεν είναι εστιασμένες), καθώς επίσης και iii) επιτονική φράση (στην αρχική συλλαβή επιτονικής φράσης, μέση επιτονικής φράσης, και τελική συλλαβή επιτονικής φράσης).

Σε καμία από τις παραπάνω περιπτώσεις δε διαπιστώθηκε κατηγορική σχέση με μία από τις τρεις πραγματώσεις της πλευρικής φωνολογικής μονάδας, γεγονός που μας κάνει να ισχυριστούμε ότι οι παραπάνω τρεις πραγματώσεις είναι ελεύθερες ποικιλίες της πλευρικής φωνολογικής μονάδας όταν ακολουθεί το μπροστινό και υψηλό φωνήεν /i/.

5. Επίλογος

Σ' το παρόν άρθρο, κάνοντας χρήση μετρήσεων της ακουστικής φωνητικής (όπως φασματογραφήματα και συχνότητες συντονισμού), παρουσίασα την ύπαρξη δύο διαλεκτικών πλευρικών πραγματώσεων της φωνολογικής μονάδας /l/ στην Πατρινή διάλεκτο. Οι δύο διαλεκτικοί πλευρικοί ήχοι πραγματώνονται πίσω από τα φατνία, είτε με την άκρη της γλώσσας, είτε με την κορωνίδα. Μάλιστα, ο ήχος που πραγματώνεται με την κορωνίδα χαρακτηρίζεται και από εκτεταμένη επαφή της

γλώσσας στις δύο πλευρές του ουρανίσκου, και ίσως ταυτόχρονη ύψωση της ράχης της γλώσσας. Η συγκεκριμένη περιγραφή, η οποία έρχεται σε αντίθεση με τη γενικά αποδεκτό χαρακτηρισμό τουλάχιστον ενός από τους δύο ήχους ως πλευρικό, συνάδει με τα ευρήματα της Νικολαΐδου (2001, 2003) για την πραγματική άρθρωση των ήχων που είναι αποδεκτοί στην Κοινή Νέα Ελληνική ως ουρανικοί. Τέλος, έδειξα ότι η εμφάνιση κάθε μίας εκ των τριών πλευρικών πραγματώσεων δεν οφείλεται στο φωνητικό και φωνολογικό τους περιβάλλον. Η τελευταία διαπίστωση ανοίγει το δρόμο σε μία περαιτέρω διερεύνηση των παραμέτρων που σχετίζονται και καθορίζουν την ύπαρξη της γλωσσικής ποικιλίας, στο πλαίσιο της επαφής διαλέκτων.

---

¹ Ο πλευρικός ήχος που αναγνωρίζεται ως ουρανικός είναι ο πλευρικός ήχος της Κοινής Νέας Ελληνικής ο οποίος εμφανίζεται στην αρχή της λέξης «λιοπόρι».

² Η περιγραφή της θέσης των αρθρωτών είναι αποτέλεσμα των αλλεπάλληλων προσπαθειών μου να αναπαραγάγω τον συγκεκριμένο ήχο. Ακριβής προσδιορισμός του συνδυασμού των αρθρωτών, τόσο γι' αυτή, όσο και για τη δεύτερη διαλεκτική πραγμάτωση, ευελπιστώ ότι θα επιτευχθεί με τη χρήση ηλεκτροπαλατογραφικής μελέτης, σε επόμενο στάδιο της έρευνας.

Παράρτημα- Βιβλιογραφία

- Arvaniti, Amalia. 1999. "Standard Modern Greek". *Journal of the International Phonetic Association* 29. 167-172.
- Bladon, R.A.W. 1979. "The production of laterals: Some articulatory properties and their acoustic implications". *Current Issues in the Phonetic Sciences*, ed. By H. Hollien and P. Hollien, 501-508. Amsterdam: John Benjamins.
- Dart, Sarah. 1998. "Comparing French and English coronal consonant articulation". *Journal of Phonetics* 26. 71-94
- Fant, Gunnar. 1960. *Acoustic Theory of Speech Production*. The Hague: Mouton
- Fougeron, Cecil. 2001. "Articulatory properties of initial segments in several prosodic constituents in French". *Journal of Phonetics* 29. 109-135.
- Joseph, Brian and Irene Philippaki-Warburton. 1987. *Modern Greek*. London: Routledge.
- Labov, William. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ladefoged, Peter and Ian Maddieson. 1996. *The Sounds of the World's Languages*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Mackridge, Peter. 1985. *The Modern Greek Language*. Oxford: Clarendon Press.
- Nicolaidis, Katerina. 2001. "An electropalatographic study of Greek spontaneous speech". *Journal of the International Phonetic Association* 31. 67-85.
- Nicolaidis, Katerina. 2003. "Μια ηλεκτροπαλατογραφική μελέτη των ουρανικών συμφώνων της Ελληνικής". *Σύγχρονες Τάσεις στην Ελληνική Γλωσσολογία*, επιμ. Δήμητρα Θεοφανοπούλου-Κοντού, Χρυσούλα Λασκαράτου, Μαρία Σηφιανού, Μιχάλης Γεωργαφέντης και Βασίλης Σπυρόπουλος, 108-127. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Philippaki-Warburton, Irene. 1992. *Εισαγωγή στη Θεωρητική Γλωσσολογία*. Αθήνα: Νεφέλη.